

De monitoring van de Neanderthalsite in Veldwezelt-Hezerwater (prov. Limburg, BE) Een samenwerking tussen de gemeente Lanaken en Monumentenwacht

Katelijne BEERTEN & Nele GOEMINNE

1. Beheershistoriek

Het verhaal van de Neanderthalsite begint in 1995. In dat jaar wordt de leemgroeve in gebruik genomen door baksteenfabrikant Vandersanden NV. Tijdens de afgraving worden paleolithische artefacten aangetroffen. Door de gunstige ligging van de vondstlocatie binnen het geëxploiteerde gebied kan er parallel aan de ontgraving ook wetenschappelijk onderzoek uitgevoerd worden. De onderzoekscampagnes gebeuren door de Eenheid Prehistorische Archeologie van de KU Leuven. Van 1998 tot 2003 worden er zes opgravingscampagnes opgezet (Bringmans, 2006a, 2006b; Bringmans *et al.*, 2000, 2001, 2003; Bubel *et al.*, 1999; Vanmontfort *et al.*, 1998). Deze onderzoeken leveren, naast informatie over de evolutie van het klimaat en het landschap, archeologische resten op van een vijftal jachtkampen van Neanderthals en twee openlucht extractieplaatsen van vuursteen. De sites dateren uit het Midden-Paleolithicum.

Omwillen van de uitzonderlijke waarden, zowel wetenschappelijk als maatschappelijk, van de site – de vondsten behoren tot de oudste bewoningssporen van Vlaanderen – worden in de jaren volgend op de opgravingen drie trajecten opgestart. Patrick Bringmans verwerkt de onderzoeksresultaten in zijn doctoraatsonderzoek (Bringmans, 2006a). Voor de gemeente Lanaken is het van meet af aan een doel geweest om de site open te stellen voor het publiek en toeristisch te exploiteren. Hiervoor wordt een opdracht gegeven aan het Nederlandse ADC Heritage. Zij krijgen de opdracht te onderzoeken op welke wijze de site fysiek beschermd kan worden. Uit de vijf onderzochte mogelijkheden komt een overkapping van het leemprofiel als beste naar voren. Ze verwijzen hiervoor onder meer naar de site van La Micoque (Frankrijk).

Een laatste traject gebeurt onder impuls van het Provinciaal Gallo-Romeins Museum in Tongeren. In 2004 wordt daar de tentoonstelling ‘Neanderthals in Europa’ georganiseerd. Voor het bijhorende congres is de wereldtop naar Tongeren gekomen. Er worden handtekeningen verzameld, en de petitie wordt aan toenmalig Vlaams minister van Ruimtelijke Ordening (en Onroerend Erfgoed) Dirk Van Mechelen overhandigd met de vraag om de site als archeologisch erfgoed te beschermen. Vanuit het ministerie vraagt men een aanvraagdossier. Op 7 december 2007 wordt de site uiteindelijk beschermd bij Ministerieel Besluit.

In de daaropvolgende jaren blijft de intentie behouden om de site verder te ontwikkelen en in te richten. Het slabakkende economisch klimaat strooit echter roet in het eten, met als gevolg dat de site verloederd geraakt. Zo erg dat zelfs een herstellvordering wordt opgemaakt. Achter de schermen blijven echter de onderhandelingen tussen de gemeente en de toenmalige eigenaar verder lopen. Dit resulteert uiteindelijk in een restauratiedossier, waarvoor in augustus 2013 de eerste restauratiepremie voor een beschermde archeologische site wordt toegekend. De werken vangen nog datzelfde jaar aan: de schadelijke begroeiing en vegetatie wordt verwijderd en er worden drie profielwanden geselecteerd

Fig. 1 – Zicht op de dichtst bij de ingang gelegen profielwand. Het bezoek van de Neanderthalers situeert zich hier rond 55.000 jaar geleden. Op het informatiepaneel werden de verschillende geologische lagen gemarkeerd.

Fig. 2 – Maandelijkse inspectie door Monumentenwacht.

om geconsolideerd en overkapt te worden. Er wordt een bezoekersparcours aangelegd met een betonnen looppad, zitbanken en informatieborden. In september 2014 wordt de officiële opening gepland. Door een spijtige samenloop van weersomstandigheden (uitzonderlijk hevige regenval) en het feit dat nog niet alle werken (waaronder de afwatering) volledig afgewerkt zijn, wordt de site op twee plaatsen beschadigd. Daardoor vindt de plechtige opening uiteindelijk pas plaats op 12 juni 2015. Enkele maanden later start Monumentenwacht archeologie¹ haar maandelijkse monitoring van de site. In 2016 wordt de site Laureaat van de Onroerenderfgoedprijs, ingericht door het agentschap Onroerend Erfgoed.

2. Maandelijkse monitoring door Monumentenwacht

2.1. Werkwijze nulmeting en monitoring

Op 15 oktober 2015 start Monumentenwacht met een eerste toestandsinspectie (“nulmeting”) van de Neanderthalersite. Deze wordt gevolgd door een maandelijkse vervolgininspectie (“monitoring”). De inspecties worden uitgevoerd door een multidisciplinair team, samengesteld uit twee ingenieurs en één archeoloog. Wanneer nodig, wordt beroep gedaan op externe specialisten. Er vindt in de loop van het monitoringtraject regelmatig overleg plaats met de gemeente Lanaken en het agentschap Onroerend Erfgoed.

De nulmeting en monitoring hebben in eerste instantie betrekking op de drie geconsolideerde en door een luifel overkapte profielwanden. Deze wanden hebben naast

¹ Monumentenwacht wordt 25 jaar geleden opgericht om eigenaars en beheerders van bouwkundig erfgoed, gelegen in Vlaanderen, te ondersteunen in het behoud ervan. Aan de hand van periodieke inspecties brengen de monumentenwachters de toestand van het erfgoed in kaart en formuleren ze beheersaanbevelingen, met een focus op instandhoudings- en onderhoudswerkzaamheden, gekoppeld aan een urgentie en een frequentie. Gaandeweg vindt er een verbreding van de dienstverlening plaats naar historische interieurs (1997), varende erfgoed (2008), archeologisch erfgoed (2009) en tot slot ook kostprijsindicatie (2011).

hun hoge archeologische waarde ook een educatieve belevingswaarde: de historische/geologische gelaagdheid van het profiel moet leesbaar zijn voor gidsen en bezoekers. Daarnaast wordt tijdens elke inspectie ook de toestand van de niet overdekte tussenprofielen bekeken.

Aan de hand van visuele waarnemingen en vochtmetingen wordt de toestand van de profielwanden maandelijks nagekeken op wijzigingen en opgetreden schade. Monumentenwacht probeert daarbij steeds de oorzaken te achterhalen en mogelijke risico's op verdere aantasting in te schatten. De fotogrammetrische opnames, die in oktober 2015 door de afdeling "Algemene Technische Ondersteuning" van de Vlaamse overheid van de drie overkapte profielwanden en tussenliggende wanden gemaakt werden, vormen een handig referentiekader voor de monitoring. Tijdens de terreininspecties worden telkens overzichtsfoto's en detailfoto's van de profielen en omgevende site gemaakt.

Wanneer mogelijk, worden tijdens de inspecties kleine werkjes uitgevoerd, zoals het verwijderen van beginnende begroeiing.

2.2. Eerste resultaten van de monitoring

Momenteel is het eerste jaar monitoring bijna afgerond. Gaandeweg wordt, door telkens eenzelfde set schadeparameters (bv. scheurvorming, begroeiing, dierlijke activiteit, erosie, drainage...) te monitoren, een eerste inzicht verkregen in de aanwezige degradatieprocessen. Aanvullende vormen van gespecialiseerde monitoring (bv. biochemische metingen van het bodemmilieu) kunnen deze vaststellingen verder bijsturen en verfijnen.

2.2.1. Continue schadefactoren / degradatieprocessen

Eenzijds zijn er de geleidelijke degradatieprocessen, waaraan de site logischerwijze onderhevig is. De site is een "natuurlijk" gegeven en staat in relatie tot haar omgeving. Uit het voorbije jaar monitoring komen volgende schadefactoren naar voor, al dan niet in combinatie met elkaar.

Fysische krachten: De profielen zijn vrij hellend en onderhevig aan erosie. De drie geconsolideerde profielen worden door luifels afgeschermd van neerslag. Toch is het de natuurlijke gang van zaken dat er regelmatig stukken afvallen. Uiteraard moet dit, zeker voor wat de overkapte profielwanden betreft, zoveel mogelijk voorkomen worden of onder gecontroleerde omstandigheden gebeuren. In de overkapte profielwanden worden kleine en grotere scheuren vastgesteld, vooral daar waar plantenwortels groeien of groeiden. Ook het uitdrogen van de leemwanden, door inwerking van wind en zon, werkt scheurvorming in de hand. Op sommige plekken zijn ter hoogte van de scheuren kleine stukjes grond losgekomen in de overdekte profielwanden. Dit is tot nog toe zeer plaatselijk en beperkt in omvang, maar moet op systematische basis goed opgevolgd worden. De niet overdekte tussenwanden zijn door hun blootstelling aan de weersomstandigheden, veel gevoeliger voor fysische degradatie. Het is de bedoeling dat deze na verloop van tijd begroeid geraken met een oppervlakkig wortelende vegetatie.

Fig. 3 – Monumentenwacht verwijdert kleine, beginnende plantjes tijdens de maandelijkse monitoring.

Vocht en water: Één van de drie overkapte profielwanden heeft te leiden onder een hoge vochtbelasting. Er is veel mosgroei, op enkele plekken is er oppervlakkige afschilfering en er zijn één grote en twee beginnende geulen zichtbaar. Dit is te wijten aan een combinatie van factoren: het profiel had schade ondervonden door de hevige regenval (zie hoger) en het is het laagst en het langst in de schaduw gelegen profiel. Bovendien is er geen drainage onmiddellijk achter het profiel, waardoor het regenwater dat op het hoger gelegen betonnen plateau valt in de grond achter het profiel dringt en een extra vochtbelasting vormt. Pas wanneer het drainageprobleem opgelost is, kan de wand langzaam uitdrogen en kan vervolgens de mosgroei verwijderd worden. Tijdens de restauratiewerkzaamheden in 2014-15 zijn de overkapte profielwanden behandeld om de kleuren en wanden te fixeren en mos- en algengroei te ontmoedigen. Deze laag is van dit profiel verwijderd kort na het ontstaan van de watergeul om het vochtbelaste profiel vlotter te laten uitdrogen. Tijdens de inspecties worden telkens alle infiltratiegrachten nagekeken.

Begroeiing: Alle drie de overkapte profielwanden hebben in min of meerdere mate te maken met mos- en plantengroei. Op de hoogst gelegen profielwand is er een sterke begroeiing met opslag van abeel. De aanwezigheid van deze soort is niet verwonderlijk aangezien de dreef bovenaan de site langs weerszijden aangeplant is met abelen. De begroeiing heeft een schadelijk effect door haar wortelwerking, maar vormt ook een visuele belemmering. Momenteel worden er tests uitgevoerd met betrekking tot het op een archeologievriendelijke manier verwijderen van de begroeiing (vooral dan van de snel opschietende opslag van abelen). Zo wordt op een testvlak geëxperimenteerd met het insmeren of injecteren van de afgezaagde stobbe met verschillende samenstellingen van bestrijdingsmiddelen. Het afzagen van de opslag zorgt voor een stressreactie, waardoor er des te sneller nieuwe wortelscheuten zullen gevormd worden. Een nabehandeling dringt zich dan ook op. Er wordt gezocht naar zo ecologisch mogelijke middelen met zo min mogelijke impact op de bodemeigenschappen.

Dieren: In alle drie de overkapte profielwanden zijn zowel grotere dierenholen als kleinere dierenholletjes en gaatjes zichtbaar (o.a. van konijnen, muizen en bijen). In de omgeving van de profielen zijn ook veel molshopen zichtbaar. De dierlijke ingraveningen moeten goed opgevolgd worden. Wanneer ze niet meer actief zijn, kunnen ze opgevuld worden met uitgevallen/uitgeworpen grond om te vermijden dat ze hergebruikt worden. Er huist ook een beschermde bijensoort in de profielwanden. In de maand juni is er tijdens de inspecties veel bijenactiviteit waargenomen, waarbij er buisvormige uitstulpingen rond de gaatjes gevormd werden. Deze problematiek en het effect ervan op de erfgoedwaarden wordt momenteel verder onderzocht.

Vandalisme en verlies aan informatie: Op de profielwanden zijn oude graveringen zichtbaar, die nog dateren van voor de inrichting en ontsluiting van de site. Er is tijdens de monitoring geen schade vastgesteld aan de profielen die gerelateerd kan worden aan de bezoekers van de site. Wel worden er tijdens elke inspectie golfballen gevonden van het naast de site gelegen golfterrein. Deze liggen soms tot tegen de overkapte profielwanden en er zijn zelfs enkele inslagen van golfballen zichtbaar in deze wanden. Als oplossing wordt voorgesteld om het net tussen de site en het golfterrein nog wat te verhogen.

2.2.2. Plots optredende schade

Daarnaast heeft de site in de loop van de monitoring ook te maken gekregen met plots optredende, niet-verwachte schade (“calamiteiten”). Zo is er na hevige regenval bijvoorbeeld een gedeelte van een profielwand naar beneden gespoeld. Dit situeerde zich net naast de overkapping en betrof een tussenwand. Monumentenwacht herbekijkt met de gemeente Lanaken en de restauratiearchitect het drainageplan.

3. Vervolg / toekomst

Momenteel worden de resultaten van het eerste jaar monitoring verder verwerkt en vertaald naar beheersmaatregelen. Er is door de gemeente Lanaken besloten de monitoring verder te zetten, om de toestand van de site goed te kunnen opvolgen en tijdig te kunnen anticiperen en ingrijpen wanneer nodig. Tijdens de vervolgmonitoring zullen ook bijkomende tests gedaan worden in functie van de verdere concretisering van de beheersmaatregelen: bijvoorbeeld met betrekking tot het op een archeologievriendelijke manier verwijderen van de opslag van abelen en andere planten- en mosgroei op de profielwanden. Tot slot zullen de resultaten van de monitoring gebruikt worden voor het beheersplan, dat in 2016-2017 zal opgemaakt worden voor de volledige, als archeologische site beschermde Neanderthalsite.

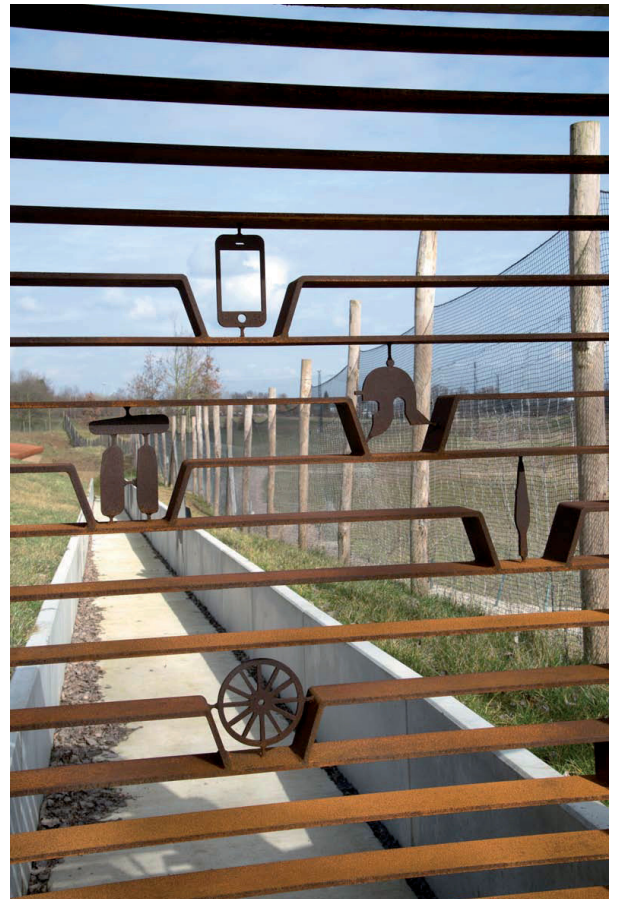

Fig. 4 - De toegangspoort van de Neanderthalsite.

Bibliografie

BRINGMANS P., 2006a. *Multiple Middle Palaeolithic Occupations in a Loess-soil Sequence at Veldwezelt-Hezerwater*, Limburg, Belgium. PhD thesis, KU Leuven, Leuven.

BRINGMANS P., 2006b. Seven well-preserved in-situ Middle Palaeolithic open-air sites in a loess-soil “climate-calender” sequence at Veldwezelt-Hezerwater, Belgium. *Notae Praehistoricae*, 26/2006: 9-18.

BRINGMANS P. M. M. A., BUBEL S., GROENENDIJK A. J., MEIJS E. P. M., DE WARRIMONT J.-P., GULLENTOPS F. & VERMEERSCH P. M., 2000. The Middle palaeolithic Valley Settlements at Veldwezelt-Hezerwater, (Limburg, Belgium): Excavation Campagne 2000. *Notae Praehistoricae*, 20/2000: 7-19.

BRINGMANS P. M. M. A., VERMEERSCH P. M., GROENENDIJK A. J., MEIJS E. P. M., DE WARRIMONT J.-P. & GULLENTOPS F., 2001. The Middle Palaeolithic Valley Settlements at Veld-

wezelt-Hezerwater (Limburg, Belgium): Excavation Campaign 2001. *Notae Praehistoricae*, 21/2001: 7-17.

BRINGMANS P. M. M. A., VERMEERSCH P. M., GULLENTOPS F., GROENENDIJK A. J., MEIJS E. P. M., DE WARRIMONT J.-P. & CORDY J.-M., 2003. Preliminary Excavation Report on the Middle Palaeolithic Valley Settlements at Veldwezelt-Hezerwater (Limburg, Belgium). *Archeologie in Vlaanderen*, VII/1999-2000: 9-30.

BUBEL S., VERMEERSCH P. M., GROENENDIJK A. J., MEIJS E. P. M., DE WARRIMONT J.-P. & GULLENTOPS F., 1999. The Middle Palaeolithic Site of Hezerwater at Veldwezelt, (Limburg, Belgium): Second Excavation Campaign. *Notae Praehistoricae*, 19/1999: 13-19.

VANMONTFORT B., VERMEERSCH P. M., GROENENDIJK A. J., MEIJS E. P. M., DE WARRIMONT J.-P. & GULLENTOPS F., 1998. The Middle Palaeolithic Site of Hezerwater at Veldwezelt, (Limburg, Belgium). *Notae Praehistoricae*, 18/1998: 5-11.

Samenvatting

In oktober 2015 heeft Monumentenwacht op vraag van de gemeente Lanaken een eerste toestandinspectie (“nulmeting”) uitgevoerd van de Neanderthalsite in Veldwezelt-Hezerwater. Kort voordien is de ingerichte en gerestaureerde site plechtig geopend voor het grote publiek. Om het vervolgbeheer in goede banen te leiden, doet de gemeente beroep op Monumentenwacht. Er wordt een maandelijkse monitoringovereenkomst afgesloten voor de periode van één jaar, te starten met een nulmeting. Aan de hand van de maandelijkse monitoring van een vaste set parameters worden de belangrijkste schadefactoren en -processen (“behoudsrisico’s”) in kaart gebracht en wordt er onderzoek gedaan naar geschikte beheersmaatregelen. De resultaten van de monitoring zullen eveneens aangewend worden voor de opmaak van het beheersplan. De toestand van de site zal ook in de toekomst op regelmatige en systematische wijze verder opgevolgd worden door Monumentenwacht.

Trefwoorden: Monumentenwacht, monitoring, beheersplan, Neanderthalsite, Veldwezelt “Hezerwater”, gemeente Lanaken, provincie Limburg, België.

Résumé

C’est en octobre 2015 que le Vlaamse *Monumentenwacht* a effectué un premier état des lieux du site néandertalien de Veldwezelt demandé par la commune de Lanaken. Auparavant, le site aménagé et restauré avait été inauguré pour le grand public. Pour garantir une bonne gestion à long terme, la commune a fait appel aux services du *Monumentenwacht*. Un contrat de suivi mensuel a été conclu pour une période de minimum un an. Les comparaisons se feront à partir de la première inspection, « l’inspection de référence ». Sur base d’une surveillance de paramètres fixes, le *Monumentenwacht* est capable d’identifier les facteurs et les processus clés causant des dégâts (les « risques de conservation »). En plus, le *Monumentenwacht* étudie les mesures de gestion et leur efficacité pour ce site spécifique. Les résultats de la surveillance mensuelle seront également utilisés pour l’élaboration du « plan de gestion ». Le *Monumentenwacht* poursuivra à plus long terme la surveillance régulière et systématique de ce site unique.

Mots-clés : Vlaamse Monumentenwacht, surveillance mensuelle, risques de conservation, plan de gestion, site néandertalien, Veldwezelt “Hezerwater”, commune de Lanaken, province de Limbourg, Belgique.

Katelijne BEERTEN
Gemeente Lanaken
1, Jan Rosierlaan
BE - 3620 Lanaken
Katelijne.Beerten@Lanaken.be

Nele GOEMINNE
Monumentenwacht Vlaanderen vzw
Erfgoedhuis Den Wolsack
27, Oude Beurs
BE - 2000 Antwerpen
Nele.Goeminne@monumentenwacht.be

Contactgegevens Monumentenwacht:
www.monumentenwacht.be